

פול גוטפריד: מבשר השמרנות הישנה – מבוא

א.

פול גוטפריד (נ. 1941) הוא אינטלקטואל פומבי, הוגה, היסטוריון ופובליציסט, הנחשב כיום לדובר המובהק של הזרם הפלאו-שמרני (Paleoconservatism) – או "הימין הישן" (Old Right) – בפוליטיקה האמריקאית. במשך יותר מעשרים וחמש שנים שימש כפרופסור באוניברסיטת אליזבת'טאון (Elizabethtown College) בפנסילבניה. במהלך הקריירה שלו הוא כתב ארבע-עשרה ספרים ומאות מאמרים אקדמיים ופובליציסטיים בנושאים שונים. בין התחומים בהם עוסק גוטפריד רבות ניתן למנות את ההיסטוריה האינטלקטואלית של הימין והשמאל בארה"ב ואירופה, המחשבה המדינית השמרנית בגרמניה – בעיקר בתקופה שבין-המלחמות – ועלייתו של המשטר הליברלי הקיצוני בארה"ב בעשורים האחרונים. ב-1990, פרסם גוטפריד ספר על התאורטיקן המשפטי הגרמני קרל שמיט (1888-1985), שנים רבות לפני שהפך למושא מחקר מרכזי בתחומי המשפט והפוליטיקה באקדמיה האמריקאית. ב-2012, פרסם ספר ביקורת נגד הפילוסוף הפוליטי היהודי-גרמני-אמריקאי לאו שטראוס (1899-1973), אחד מהספרים הבודדים שנכתבו מנקודת מבט ימנית. שני ספריו האחרונים עוסקים בבירור מושגי של המונחים "פשיזם" ו"אנטי-פשיזם" מאז הופעתם בתחילת המאה העשרים. כיום הוא העורך הראשי של המגזין "Chronicles", המזוהה עם הימין הישן, בו הוא גם כותב באופן קבוע על ענייני השעה. גוטפריד הוא גם בין המבקרים הבולטים של "הימין הממוסד" בארה"ב ובעולם – מה שהוא מכנה "שמרנות בע"מ" (Conservatism, Inc.) – כל המפלגות, הארגונים, ערוצי הטלוויזיה והעיתונים אשר נושאים בגאון את המילה שמרנות, אם כי בסופו של דבר לא ניתן באמת להבדיל ביניהם ליריביהם-כביכול מן השמאל הליברלי.

גוטפריד נולד בניו-יורק להורים יהודים אשר נמלטו מבודפשט בשנות

השלושים (הוריו דיברו גרמנית בבית, ומכאן שליטתו בשפה זו). הוא גדל בעיר ברידג'פורט, קונטיקט, אשר בזמנו הייתה מרכז תעשייתי גדול. הוא נוהג לספר שלעובדה שגדל בברידג'פורט, בקרב מעמד הפועלים – והרחק ממרכזים אינטלקטואליים כמו ניו-יורק, בוסטון, או וושינגטון – הייתה השפעה גדולה על אישיותו וכתביו. את התואר הראשון שלו השלים באוניברסיטה היהודית "ישיבה יוניברסיטי" (Yeshiva University) בניו-יורק. את הדוקטורט שלו כתב באוניברסיטת ייל, שם חיבר תזה על השמרנות הרומנטית בבוואריה במאה התשע-עשרה. אחד המורים שלו בייל היה הפילוסוף המרקסיסטי הגרמני-יהודי הרברט מרקוזה (המזוהה עם "אסכולת פרנקפורט"), עליו כתב גוטפריד באוטוביוגרפיה שלו, שלמרות המרחק הפוליטי הרב שביניהם, תמיד נהג בו מרקוזה בכבוד, ולימד אותו רבות אודות הסתירות – והסכנות – הטמונות במשטר הקפיטליסטי לחירות האדם והמחשבה. בסוף שנות השבעים שימש גוטפריד כיועץ לרונלד רייגן כאשר הלה התמודד על ראשות המפלגה הרפובליקנית, ועם היבחרו, מונה גוטפריד לתפקיד במשרד החינוך האמריקאי (Department of Education). כמתנגד חריף למעורבות הממשל המרכזי-פדרלי בחייהם של האזרחים, ניסה גוטפריד לרסן את פעילות המשרד ולמעשה, לפרק אותו כליל. משנכשל, התפטר מתפקידו, ומאז הקדיש את עצמו בעיקר למחקר אקדמי, למרות שיעץ למספר פוליטיקאים במהלך השנים, בין היתר לפאט פיוקאג'ן (נ. 1938), שמזוהה יותר מכל פוליטיקאי אחר עם הזרם הפלאו-שמרני.

ב.

את המונח "פלאו-שמרנות" (מהמילה "פלאו": קדום או עתיק) הגה גוטפריד כדי לבדל את הגותו שלו ושכמותו מן ה"נאו-שמרנות" (Neoconservatism) – או "השמרנות החדשה" – הזרם הרעיוני הדומיננטי במפלגה הרפובליקנית החל מסוף שנות השבעים או תחילת שנות השמונים, ועד, לפחות, לעלייתו של טראמפ (אם כי גוטפריד עצמו סבור כי הנאו-שמרנים הטביעו חותם כה עמוק על הימין האמריקאי שאת השפעתם ניתן לזהות עד היום). בין שתי הקבוצות קיימים מספר הבדלים עקרוניים. ברמה הסוציולוגית-חברתית, הנאו-שמרנות מזוהה בעיקר עם יהודים ניו-יורקים, טרוצקיסטים-לשעבר, אשר מצאו את עצמם בימין לאור ההקצנה

שחלה בשמאל האמריקאי ובמפלגה הדמוקרטית החל משנות השישים. לאורך המלחמה הקרה, תמכו הנאו-שמרנים בקו אמריקאי תקיף מול ברית המועצות, ובליברליזציה כלכלית ומדינית. לאחר המלחמה הקרה, צידדו הנאו-שמרנים בשימור ההגמוניה האמריקאית, ובקידום עקרונות הדמוקרטיה והסחר החופשי בעולם – לעיתים, במקרה הצורך, תוך שימוש בכוח צבאי. לאחר מתקפות האחד-עשר בספטמבר, יזמו והובילו הנאו-שמרנים את המבצעים הצבאיים באפגניסטן ובעיראק, בהם ראו לא רק ניסיונות לבסס-מחדש את כוחה ומעמדה של ארה"ב, אלא גם תרומה להפצת הדמוקרטיה בעולם. הנאו-שמרנים מזוהים בעיקר עם תקופת נשיאותם של רייגן (1980-88) וג'ורג' וו. בוש (2000-08). בין האינטלקטואלים הבולטים בקרב הנאו-שמרנים נמצאים אֵיֶרִינג קְרִיסְטוֹל (1920-2009), מחבר הספר **מחשבות על השמרנות החדשה** (*Neoconservatism: The Autobiography of an Idea*, 1995); עברית: אהרן אמיר, הוצאת שלם, 2004); נוֹרְמָן פוֹדְהוֹרֶץ (נ. 1930), עורך המגזין "Commentary"; בנו של אירווינג, ויליאם קריסטול (נ. 1952); ואחרים. לאחר נצחונו של טראמפ בהתמודדות על ראשות המפלגה הרפובליקנית לקראת הבחירות ב-2016 חל מעין פילוג בתנועה, כאשר הדור הוותיק יותר (פודהורץ למשל) תמך באופן כללי בטראמפ, בעוד שהדור הצעיר יותר (בהובלת ויליאם קריסטול) פרשו למעשה מהימין, וכיום אין ממש הבדל ביניהם לבין השמאל-הליברלי.

הפלאו-שמרנות, לעומת זאת, מזוהה עם קבוצות "מסורתיות" יותר בימין האמריקאי, תרתי משמע: בדלנים מדיניים (isolationists), לאומנים דרומיים, נוצרים אדוקים, ו"רֶגִיוֹנָלִיסְטִים" (regionalists) למיניהם. הפלאו-שמרנים אינם מתנגדים לליברליזם או לכלכלה החופשית ברמה העקרונית – גוטפריד עצמו מקורב למכון על-שם לודוויג פון מיזס (The Ludwig von Mises Institute) המקדם תפיסה ליברטריאנית, אנרכו-קפיטליסטית קיצונית – אבל הם סולדים מן הליברליזם והקפיטליזם במתכונתם הנוכחית, אשר אינם יותר משמות נרדפים לריכוז המשאבים ברמה המדינית אצל פקידים ואדמיניסטרטורים, וברמה הכלכלית אצל אילי הון ואוליגרכים אחרים. הפלאו-שמרנים גם מובילים קו תקיף יותר נגד הממשל הפדרלי, ובזכות השלטון המקומי ברמת המדינות והאזורים השונים. בניגוד לנאו-שמרנים, הם גם חריפים יותר בביקורת שלהם נגד

המתירנות המינית והנורמליזציה של המיניות ה"אלטרנטיבית" בעולם המערבי בעשורים האחרונים.

לפי גוטפריד, רמת ההשפעה של הפלאו-שמרנות על הימין האמריקאי הגיעה לשיאה כאשר פאט ביוקאן התמודד מול ג'ורג' בוש האב ב-1992 על ראשות המפלגה הרפובליקנית וזכה לכמעט רבע מהקולות בבחירות הפנימיות. ביוקאן התמודד שוב על ראשות המפלגה לקראת הבחירות הבאות ב-1996, אך לא זכה לאותה הצלחה. במידה מסוימת, ניתן לאבחן מוטיבים פלאו-שמרניים גם אצל טראמפ, בעיקר בכל הקשור להתנגדות למדיניות הגלובליסטית של קודמיו, אם כי ישנה הסכמה כללית כי טראמפ רחוק מן המוסרנות והמסורתיות המאפיינת את הפלאו-שמרנות, ולכן לא ניתן לומר עליו שהוא משתייך לאותו זרם. מלבד גוטפריד, בין האינטלקטואלים המזוהים עם הפלאו-שמרנות ניתן למנות גם את ראסל קירק (1918-1994), שספרו **התודעה השמרנית** (*The Conservative Mind*; 1953) הפיח רוח חיים חדשה בימין האמריקאי שלאחר מלחמת העולם השנייה, ואת ידידו הקרוב של גוטפריד, סאם פרנסיס (1947-2005), פובליציסט והוגה פוליטי אשר זוכה לעדנה מסוימת בשנים האחרונות בשל אזהרותיו בנוגע למדיניות ההגירה ההרסנית של ארה"ב, והאופן בו מעניש הממשל אזרחים שומרי-חוק בצורה מחמירה מחד, ומאידיך פוטר מעונש פורעים, כל עוד הם משתייכים לקבוצות ה"נכונות": מיעוטים אתניים או חוגי שמאל (מנגנון אותו כינה פרנסיס "אנרכו-עריצות" – "anarcho-tyranny").

המחלוקת בין שתי הקבוצות נוגעת גם לכמה סוגיות מרכזיות בהיסטוריוגרפיה של ארה"ב, בראש ובראשונה לאופן שבו מפרשות שתי הקבוצות את הכרזת העצמאות האמריקאית ואת המשמעות של המהפכה האמריקאית. באופן כללי, ניתן לומר כי הניאו-שמרנים רואים בהכרזת העצמאות מאורע "כלל-אנושי", בו לראשונה קיבלו "הזכויות הטבעיות", הדמוקרטיה והשוויון, הכרה כללית כערכים הבסיסיים עליהם צריכים להיות מושתת כל משטר פוליטי כדי שיהיה לגיטימי. הפלאו-שמרנים, לעומתם, רואים בהכרזת העצמאות תוצר של נסיבות מסוימות מאוד – פוליטיות, חברתיות, ודתיות – ושאינן לגזור ממאורע זה משמעויות אוניברסליות. לדידם של הפלאו-שמרנים, האמונה כי הערכים האמריקאים הם ערכים אוניברסליים היא שהולידה בקרב הנאו-שמרנים את הרצון

לכפות את הערכים הללו על שאר העולם, כמו למשל בעיראק. סוגיה נוספת העומדת במחלוקת בין שתי הקבוצות נוגעת ליחס לנשיא ה-16 של ארה"ב, אברהם לינקולן. בהמשך לעמדתם בנוגע לאופי של הכרזת העצמאות, הנאו-שמרנים רואים בלינקולן מעין גיבור עילאי, אשר לא רק השלים את המלאכה של האבות המייסדים על-ידי כך שהביא את בשורת החירות והשוויון לכל חלקי האומה, אלא גם לא נרתע מהשימוש בכוח צבאי. הפלאו-שמרנים לעומתם, כפי שניתן לשער, רואים בלינקולן מעין רודן, אשר לא רק שלא קידם את עקרונות החירות עליהם הכריזו האבות המייסדים, אלא אף בגד בהם בקול תרועה רמה על-ידי כך שהחריב את התרבות המקומית של מדינות הדרום, ויצר שלטון פדרלי חזק אשר היווה את הבסיס לממשל הריכוזי של היום.

ג.

באופן מסורתי ישנה בקרב הפלאו-שמרנים חשדנות רבה כלפי יהודים במקרה הטוב, ואנטישמיות בוטה במקרה הרע. גוטפריד הוא בין היהודים הבודדים המזוהים עם הזרם הזה. מכאן גם לרוב נגזרות דעותיהם של הפלאו-שמרנים כלפי ישראל. לגוטפריד עצמו יחסים סבוכים מאוד עם המדינה היהודית, והציונות באופן כללי. בתחילת דרכו, ראה את עצמו פחות או יותר כציוני-רביזיוניסטי הקרוב בהשקפותיו לז'בוטינסקי. אך במהלך השנים, פיתח סלידה מהאופן בו הפכה מדינת ישראל לנושא פנים-אמריקני, ומהאופן בו, לדידו, מתרפסים פוליטיקאים אמריקנים בפני עסקנים פרו-ישראלים, לעיתים על חשבון אינטרסים אמריקאים לאומיים. בעיקר סולד גוטפריד מכך שהנאו-שמרנים הפכו את התמיכה בישראל למרכיב מרכזי של מדיניות החוץ האמריקאית. לפני מספר שנים, העיד כי הוא אינו מתנגד למדינה יהודית באופן עקרוני, ושהוא מבין את הצורך להגן עליה. בהחלט לא ניתן לראות בו אנטי-ציוני קלאסי (וודאי שהוא אינו אנטישמי או יהודי בעל שנאה-עצמית). אך יש לזכור שגוטפריד רואה את עצמו בראש ובראשונה כאמריקאי, ונאמנותו נתונה מעל הכול לארה"ב. ייתכן שמסיבה זו או אחרת, ישאל את עצמו הקורא העברי מדוע עליו לגלות עניין בגוטפריד? (ובנוסף, לאור הקשר הגורדי שבין הפלאו-שמרנות והנסיבות הסוציולוגיות וההיסטוריות הייחודיות לארה"ב, ישאל את עצמו, איזו מן בשורה תוכל להביא הפלאו-שמרנות למדינתנו הקטנה, הרחוקה

ממנה עשרות מונים?) ואולם, לא יהיה זה אלא היסוס רגעי, שכן ככל שמעמיקים בכתביו של גוטפריד, כך הולכת ומתבהרת חשיבותם כשלעצמם, ועבורנו. ראשית, יש לציין שגוטפריד הוא אינטלקטואל משכמו ומעלה. ספריו הם מופת של מחקר ולמדנות, הכתובים באופן בהיר ורהוט וחפים מן הפופוליזם המאפיין הוגים רבים משני עבריו של המתרגם בימינו. מלבד אנגלית וגרמנית, גוטפריד קורא בין היתר גם איטלקית, צרפתית, יוונית, ולטינית, ומקפיד לצטט ממקורות אלו, הן בכתבתו המחקרית, והן בכתבתו הפובליציסטית. בשל גישתו לשפות הללו, גוטפריד גם מקפיד להתעדכן בהתפתחויות בקרב הימין האירופי, כך שכתביו לרוב משמשים מקור גישה בלתי-נדלה לספרות ורעיונות אשר עשויים לחמוק מאיתנו בשל מגבלות השפה. סיבה נוספת היא גיאופוליטית: ארה"ב נמצאת כיום במצב של תסיסה חברתית, מדינית, ובעיקר רעיונית. צעירים רבים מתמרדים נגד האג'נדה הליברלית, וקוראים בשקיקה על הוגים ורעיונות שעד לפני מספר שנים נדמה היה שהושלכו אל פח האשפה של ההיסטוריה. לפלאו-שמרנות, דוקטרינה אמריקאית "אורגנית", אשר הציגה קו ברור ועקבי נגד הליברליזם הקיצוני לאורך המאה העשרים – בנוסף לביקורת נוקבת ומדויקת נגד אלו המתקראים "שמרנים", אך שבעצם הובילו להעמקת האחיזה של השמאל במנגנוני התרבות והשלטון – יש אם כך "יתרון" מסוים בשדה הרעיונות. לפיכך, ראוי לו למי שמגלה עניין בהתפתחויות האידאולוגיות באמריקה – והשפעתן האפשרית על מדיניות הממשל, כולל על היחסים עם ישראל – לעיין בכתביו של גוטפריד, דוברו הרהוט ביותר של הזרם הפלאו-שמרני. אך אולי הסיבה המרכזית בשלה ראוי שהשמרן הישראלי יגלה עניין מיוחד בגוטפריד ובפלאו-שמרנות קשורה לנסיבות ייחודיות יותר, הנוגעות לשיח הפוליטי בישראל. בניגוד לימין האמריקאי, בו המרד נגד הנאו-שמרנות מתקיים לפחות מאז 2016, בישראל עדיין מקיימים האינטלקטואלים ה"שמרנים" שלנו רומן עם אותו זרם רעיוני כאילו אנחנו נמצאים באמצע שנות התשעים. אפילו שיטוט קצר ברחבי המרשתת יעלה שבין הפרסומים האחרונים מהצד המתקרא "שמרני" בישראל נוכל למצוא, למשל, מאמר שהוא שיר הלל לנאו-שמרנות האמריקאית, תוך קריאה לאימוצה בישראל (מאי, 2019); תרגומים של ביוגרפיות מלטפות על רייגן (2021) ומרגרט ת'אצ'ר (2020); ומגוון קורסים ותוכניות לסטודנטים, המקדמים את אותם

מסרים אנכרוניסטיים: כלכלה חופשית, ליברליזם, וכו'. מדהים להבחין שדווקא אותו פלג של הימין הישראלי המתגאה בקרבתו לרעיונות אמריקאים אינו רואה כי הנאו-שמרנות המיטה אסון על ארה"ב, וסופה להמיט אסון גם על ישראל (לא פחות מרעיונות השמאל איתם הוא מרבה להתנצח, ואולי אף באופן משלים). על השמרנות הישראלית אם כך להתפכח מן הנאו-שמרנות. עליה לדחות בשאת-נפש את הדוגמטיזם הרייגניסטי, ולרכז את כוחותיה בתקומתו של ימין פוסט-ואף אנטי-ליברלי אמיתי, אשר יוכל לפרש ולהתמודד בצורה טובה יותר עם המציאות. כתביו של גוטפריד, כאמור, אינם מציעים פתרונות למצב הישראלי, אך הם מהווים מקום מצוין לפשפש בו במהלך החיפוש.